

stämma i. I *Upplands runstenar* konstaterar v. Friesen, i samband med sin behandling av Ramsjö-stenen [U 1175], Vittinge-stenen [U 1170] och Nysätra-stenen [U 835], att inskriften på U 1180, »där flertalet tecken dock äro verkliga runor, saknar ... mening och sammanhang». Detta betyder icke, att ristningar av denna typ helt skulle sakna intresse. Det är i alla händelser värt att lägga märke till att så många ha påträffats i dessa trakter, alltså i utkanten av det uppländska runstensområdet.

1181. Lilla Runhällen, Råsbo, Nora sn.

Pl. 158.

Litteratur: B 1089, L 793, D 1:295. Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 171; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 50; O. Grau, *Beskrifning Öfver Wästmanland* (1754), s. 553 [omtrycket 1904, s. 431]; W. Tham, *Beskrifning öfver Sveriges rike* 1:2 (1849), s. 89; E. Erdmann, *Några ord till upplysning om bladet »Lindsbro»* (1865), s. 66; R. Dybeck, *Runa* (fol.) 1876, s. 37; Lars Ersson i Klasbo, *Formminnen inom Wästmanland* (ATA); E. Brate och S. Bugge, *Runverser* (ATS 10:1), s. 147; E. Bellander, *Inventering av fasta fornlämningar i Nora sn år 1933* (ATA); S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppland 1943* (ATA).

Äldre avbildningar: Osignerat träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta*, B 1089 och Grau a. a.); Celsius, teckning (i F m 60:2); Dybeck, D 1:295.

Den fragmentariskt bevarade runstenen står rest 80 m. NNÖ om Lilla Runhällen¹, 55 m. NV om den nybyggda fastigheten Åstorp, 3 m. Ö om stora landsvägen Heby–Tärnsjö (riksväg 254). Ristningsytan vetter åt V, åt vägen. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Lindsbro».

Den äldsta kända uppgiften om U 1181 finnes i *Ransakningarna* 1667–84: »widh Lilla Runhällan finness et lijtet stycke behållit af een gammall Runnsteen och ingen weeth berätta honom warit större». — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* är med bläck antecknat: »Nora hed, Lilla Runhällen» (B 1089: »Nora Socken»; L 793: »Enåker och Nora socken ... Lilla Runhällen»). — O. Celsius, som undersökte U 1181 den 30 juli 1726, anger platsen som »Lilla Runhällen på Nora Heden och i Nora Sn en mihl ifrån Nora Kyrkia på stora landzwägen till Löfsta». (Denna Celsius' platsuppgift avskrivs av N. R. Brocman i hans exemplar av *Bautil*, R 556 a, UUB, s. 299.) Grau: »På Nora Heden står en annan Runsten». Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Lindsbro»: »Nora socken: norr invid Lilla Runhällen vid landsvägen, en mindre [runsten]». Dybeck nämner i sin reseberättelse för år 1876, att »behandlingen af lilla och stora Runhällen upptog mer än en dag»; i *Sveriges runurkunder* lämnar han den oriktiga uppgiften, att U 1181 »står omkring 100 famnar norr om» U 1164. (Avståndet mellan de båda stenarna är i verkligheten omkring 9 km.) E. Bellander anger platsen på följande sätt: »650 m. N om sockengränsen, 80 m. NNÖ om Lilla Runhällen, 5 m. ÖSÖ om landsvägen, 1 m. V om en bod».

Det bevarade stycket består av stenens nedre del. Senast lagades U 1181, som är sönderslagen i fyra delar, hösten 1957.

Rödgrå granit. Höjd (över nuv. markytan) 0,65 m., bredd 0,76 m., tjocklek 0,30 m. Runornas storlek är 6,5 cm. Ristningen är numera ganska grund.

Inskrift (med det inom □ supplerat efter B 1089):

... - i × lit × akua ... [k × sa]lfan × ek - ... ns · fari · afi × kunu-s ·

... let haggva ... [si]k sialfan, Ænglandsfari, afi ...

»... lät hugga (stenen) efter sig själv, Englandsfararen, ... morfar (eller farfar).»

Till läsningen: Före r. 1 finnas inga spår av ristning. Av r. 1 återstår nedre hälften av hst och ett stycke av en snedställd bst. Det förefaller som om runan har varit r. R. 2 är skadad i toppen; troligen har runan varit

¹ Det är U 1181, som har gett bebyggelsen namn. På samma sätt har Stora Runhällen fått sitt namn av den omkring 9 km. längre åt S vid samma väg resta U 1164. Det är att märka, att U 1181 är en betydligt mindre sten än U 1164.

Fig. 574. U 1181. Lilla Runhällen, Nora sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1089).

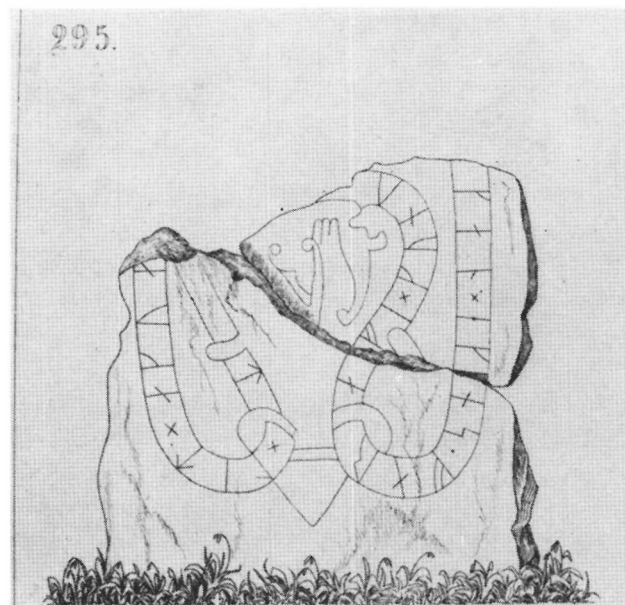

Fig. 575. U 1181. Lilla Runhällen, Nora sn.
Efter D 1: 295.

i. Sk efter 2 i och 5 t består av ett kryss. 4 i är ej stunget. 6 a är skadat på mitten genom en brottspricka; runan kan ha varit h med den nedåtgående bistaven fördärvad av sprickan. Också följande runa (7 k) är skadad av en brottspricka. Mellan hst och bst finnes en fördjupning, som icke är huggen. Efter 9 a är stenen avslagen. Runföljden k × sa (10–12) har stått på ett nu förlorat stycke av stenen. Av r. 13 återstår numera endast ett spår av en l-bst. Övriga delar av runan ha gått förlorade i brottet. 16 n och 20 n ha ensidiga bistavar. Sk efter 16 n består av ett kryss. 17 e är tydligt stunget med ett mycket kort tvärstreck mitt på hst. 18 k är ej stunget. Av r. 19 återstår endast hst; runans övriga delar ha gått förlorade i en stor brottspricka. Avståndet mellan r. 19 och 20 n är 7 cm. Här har en runa förlorats. Sk efter 21 s består av en punkt. Efter 25 i finnes en skåra, som möjligen skall uppfattas som sk. 27 f har förlorat hst nedanför undre bst. 29 k är ej stunget. Av r. 33 återstår endast korta stycken upptill; runan har snarast varit k eller f. Sk efter 34 s består av en punkt. Läsningen av runföljden 26–34 är ganska säker, om man bortser från runan 33. — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta*: ... i + lit + akua ... k × sa - kan × ekins · fari aki + kainu ... — Celsius: ... t × lit × akua ... k × si ... fan × eki ... ns · fariafi × kunu ... — Dybeck: ... t × lit × akua ... kan × ek - ns · farafi × kunu ...¹

Den lilla runstenen var redan på 1600-talet svårt skadad. Av träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* (se fig. 574) framgår, att U 1181 då var sönderslagen i tre stycken, samt att övre vänstra delen och toppstycket saknades. Genom dessa skador ha avsevärda delar av inskriften gått förlorade.

Celsius antecknar (³⁰/7 1726), att stenen »är svunderslagen i flera st.», vilket också framgår av hans avbildning; se fig. 576. Grau, vilkens »läsning» återgår på B 1089, anmärker, att »ej mera kan läsas, än dessa ord: LIT AKUA G SAIGAN EGINs FARI AKI GAINU»; Dybeck anmärker i *Sveriges runurkunder*: »Inskriften nu mer svår», och Bellander konstaterar: »På grund av den fragmentariska texten kan någon säker tolkning ej givas».

I Liljegrens *Runurkunder* (1833) återges inskriften efter *Bautil* och Celsius: »... i × lit × akua ... k × sa ... kan × ek ... ns (o: eklanps) fari afi + kunu».

¹ Vid Dybecks besök hade tydligen ytterligare ett löst stycke av stenens övre del försvunnit. Detta stycke, som innehåller runföljden 10–13 k × sa, har jag trots upprepade försök ej kunnat återfinna.

Fig. 576. U 1181. Lilla Runghäll, Nora sn. Efter Fm 60:2.

S. Bugge upptager U 1181 i *Runverser*, därför att inskriften enligt hans uppfattning »synes at ende med et Par Verslinjer:

Englan(d)s-fara, A 2 k
afi kunu.»

Bugge kommenterar detta parti av inskriften på följande sätt: »*Englans-fara* 'Englandsfarer' er Apposition til den Dödes Navn. Ogsaa *afi kunu* 'sin Kones Bedstefader' er Betegnelse for den Döde. Fra Apposition i Accus. gaar Udtrykket her, som ofte, over til Nominativ, uden Paavirkning af det Ords Casus, hvortill Appositionen hörer. Sidste Verslinje har Formen ~ ~ ~ ~». Runföljden 11–16, som Bugge efter äldre läsningar uppfattar som »*sa. kan*», »kan neppe være så kann».

Inskriftens början har gått förlorad. Av dess första ord, som säkerligen har varit ett mansnamn, återstå nu endast spår av de två sista runorna. Namnet på den som »lät hugga» U 1181 kan sålunda icke rekonstrueras.

Däremot är det möjligt att utfylla den skadade runföljden 10–16 [*k × sa*]fan eller, om man följer Celsius' läsning av runorna på det försvunna lilla stycket, [*k × si*]fan. 10 *k* är av allt att döma slutruna i pronomenet *sik* och *salfan* eller *silfan* kan knappast vara något annat än sg. ack. m. av pronomenet *sialfr* 'själv'. Inskriftens inledningssats har sålunda haft ungefär följande lydelse: ... *let haggva stein þenna at sik sialfan*.

Inskriftens senare del är av stort intresse, och det är synnerligen beklagligt, att inskriften också här har skadats. Runföljden 17–25 innehåller utan tvivel ordet *Ænglandsfari*, 'Englandsfararen'. Detta bör uppfattas som apposition till det försvunna namn, som har stått i inskriftens början; den man, som har låtit rista stenen, har alltså själv kallat sig *Ænglandsfari*. Detta ord förekommer i inskrifterna ytterligare

endast en gång, nämligen på U 978. Denna runsten, som är inmurad i Gamla Uppsala kyrka, har hittills ansetts ge det enda belägget på ordet. Inskriften på U 978 lyder: *Sigviðr [ræist]i stæin þenna Ænglandsfari æftir Vidiarf, faður ...*, »Sigvid Englandsfararen reste denna sten efter Vidjärv, sin fader ...» Av stort intresse är, att vi sålunda på runstenen i Gamla Uppsala möta samma ordföljd, s.k. omfattning. Se vidare U 978 om ordet *Ænglandsfari* och om konstruktionen.

Också den skadade runföljden 26–34 *afi* × *kunu-s* är apposition till det försvunna mansnamnet. *afi* kan knappast återge något annat än det från västnordiskt område välkända ordet *afi* m. Detta kan som bekant betyda såväl 'farfar' som 'morfar'. — I inskriftens sista ord, *kunu-s*, väntar man snarast ett personnamn. Tänkbart är, att ristaren har avsett mansnamnet *Gunnulfr*, men i så fall måste man räkna med en felristning: ristaren skulle ha utelämnat en *l*-runa efter 32 *u*. En läsning *kunu[k]s* ligger onekligen något närmare till hands, men en sådan läsning stöter på tolkningssvårigheter. Då skulle inskriften nämligen upplysa oss om att den man, som reser stenen till minne av sig själv, var *afi konungs*, 'kungens farfar' eller 'morfar'. Det är enda gången som ett sådant uttryck förekommer i runinskrifterna, vilket givetvis icke är förvånande. Att den man, som låter hugga stenen efter sig själv, icke skulle underlåta att framhålla sitt hedrande släktförhållande till kungen, är visserligen ganska naturligt, men att finna 'kungens morfar' i Råsbo måste dock sägas vara utomordentligt överraskande.

Tyvärr är det icke möjligt att närmare bestämma ristningens tillkomsttid. Ornamentiken med det uppifrån sedda ormhuvudet, runformerna, skrivningarna och stiliseringen göra det troligt, att stenen har ristats under 1000-talets förra hälft, snarast kanske något årtionde före århundradets mitt. I så fall skulle 'konung' kunna åsyfta Anund Jakob eller hans halvbror och efterträdare Emund Gamle. Eftersom det icke kan tänkas, att U 1181 skulle vara rest av Anund Jakobs eller Emunds farfar, Erik Segersäll, är tolkningen av *afi* som 'farfar' utesluten. Enligt Adam av Bremen var Emund Gamle en frilloson till Olov Skötkonung; Emunds mor skall emellertid enligt Snorre ha varit dotter till en vendisk jarl. Anund Jakob var däremot äktfödd. — Med dessa mycket osäkra förmodanden, som icke böra läggas till grund för spekulationer, måste man tills vidare låta sig nöja. Några grundade förhoppningar, att stenens försvunna delar i framtiden skola komma i dagen, kan man tyvärr icke hysa.

Av intresse för U 1181 är den ortstradition om U 1164, som Grau återger; se ovan s. 632 f. Den vid Stora Runhällen resta runstenen skall enligt traditionen stå »til wedermäle» av »en fältslagtning emellan en Upsala Konung och en Hälsingelands Konung», i vilken hälsingekungen »med des son ... blifwit ihjälslagen». Enligt en ortstradition, som ännu vid runinskriftsinventeringen år 1943 var levande, skulle kungasonen Sune ligga under stenen vid Lilla Runhällen; under U 1164 Stora Runhällen skulle hans fader Rune, hälsingekungen, ligga. Jfr ovan s. 634.